

ISTORIA FILOSOFIEI ANTICE

volumul al șaptelea
RENAȘTEREA PLATONISMULUI ȘI A
PITAGORISMULUI,
CORPUS HERMETICUM
ȘI
ORACOLELE CALDEENE

Traducere din limba italiană

Cristian Șoimușan

Galaxia Gutenberg

2019

REDESCOPERIREA INCORPORALULUI ȘI A TRANSCENDENȚEI. PHILON DIN ALEXANDRIA, RENAȘTEREA PITAGORISMULUI, SCRIERELE HERMETICE ȘI ORACOLELE CALDEENE	5
SECTIUNEA ÎNȚÂI: Philon din Alexandria și « filosofia mozaică ».....	7
I. Geneza, componentele și problemele de fond puse de filosofia lui Philon din Alexandria	7
1. Nașterea gândirii filoniene și rolul ei în istoria filosofiei antice.....	9
2. Componența elenistică.....	13
3. Componența ebraică	16
4. Aplecarea lui Philon spre alegorie și precedentele ei grecești și ebraice.....	18
II. Philon și preludiul unei mari dezvoltări a gândirii occidentale.....	25
1. Cea dintâi formulare a problemei raporturilor dintre Revelația divină și filosofie, sau dintre credință și rațiune.....	25
2. Drumul spre ruptura de elementele elenistice ale cunoașterii filosofice: emergența teologiei și a proclaimării primatului „întelâpciunii” (<i>σοφία</i>) asupra „cunoașterii de tip practic” (<i>φρόνησις</i>)	31
III. Metafizica, teologia și ontologia lui Philon.....	33
1. Depășirea presupozițiilor materialiste și imanentiste ale sistemelor elenistice și reafirmarea incorporalului și a transcendenței.....	33
2. Noua concepție despre Dumnezeu	37
3. Cea dintâi formulare filosofică a doctrinei creației	46

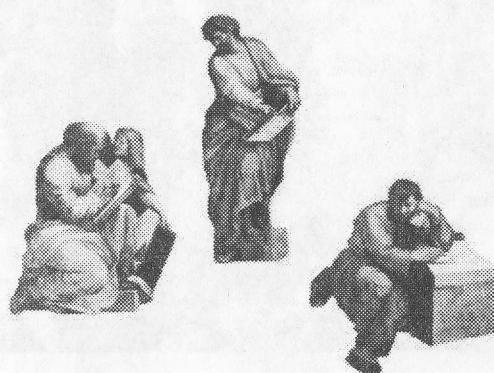
4. Doctrina „Logos-ului”	51
Respect pentru oameni și cărți	
5. Doctrina „Puteilor”	54
6. Doctrina Ideilor și reforma filoniană	57
7. Sufletele fără de trup și Îngerii	60
IV. Antropologia și morala lui Philon.....	63
1. Noua concepție a naturii omului sau omul în trei dimensiuni	63
2. Depășirea intelectualismului etic al filosofiei grecești și proclamarea credinței ca virtute supremă	69
3. Drumul spre Dumnezeu, unirea mistică cu El și extazul.....	73
SECTIUNEA A DOUA: Medioplatonismul și redescoperirea metafizicii platoniciene.....	79
I. Geneza, caracteristicile și exponenții medioplatonismului	81
1. Ultimele pățanii ale Academiei și originile medioplatonismului.....	81
2. Trăsăturile generale ale medioplatonismului.....	87
3. Exponenții și tendințe ale medioplatonismului	91
4. Importanța istorică și teoretică, precum și limitele medioplatonismului	100
II. Metafizica medioplatonismului	103
1. Ființa incorporeală, Divinitatea și transcendența ei	103
2. Ideile ca gânduri ale Divinității și distincția între inteligeibilele prime sau Ideile transcendentă și inteligeibilele secunde sau formele imanente lucrurilor.....	110
3. Ierarhia divinului: către o doctrină a ipostazelor	114
4. Cosmologia medioplatoniciană: materia și originea universului	119
5. Demonologia medioplatoniciană	126
III. Antropologia și etica medioplatonismului	129
1. Scopul suprem al omului și asemănarea lui cu Zeul	129

2. Natura spirituală a omului și concepția dualistă suflet-corp	132
3. Tabla de valori și virtutea.....	135
4. Etica medioplatoniciană și etica stoică.....	137
SECTIUNEA A TREIA: Renașterea filosofiei pitagoriciene, etapele ei succesive și contopirea neopitagorismului cu medioplatonismul	141
I. Documentele, exponenții, curentele și trăsăturile pitagorismului în epoca elenistică și în cea imperială.....	142
1. Întâmplările prin care a trecut Școala pitagorică	143
2. Falsificări din epoca elenistică și imperială ale scrierilor atribuite vechilor pitagoricieni; apariția și înțelesul lor cel mai probabil.....	147
3. Relatăriile doxografice făcute de pitagoricieni al căror nume nu ne este cunoscut.....	153
4. Noii pitagoricieni care ni se prezintă cu numele lor proprii.....	160
5. Trăsăturile pitagorismului din perioada elenistică și cea imperială	163
II. Principiile doctrinale ale neopitagorismului.....	171
1. Recuperarea incorporalului și reafirmarea primatului său ontologic.....	171
2. Semnificația metodologică, metafizică și teologică a numerelor în neopitagorism	174
3. Doctrina despre principiile supreme ale Monadei și ale Diadei. Încercarea de a deduce întreaga realitate dintr-o Unitate supremă.....	180
4. Idealul mistic al vieții omenești	186
III. Numenius din Apamea și contopirea neopitagorismului cu medioplatonismul	193
1. Poziția filosofică a lui Numenius	193

2. Proclamarea absolutei preminențe a incorporalului.....	196
Respect pentru oameni și cărți	
3. Structura ființei incorporale și doctrina celor trei Zei	199
4. Doctrina neopitagoriciană a Monadei și a Diadei în contextul	
ontologiei numeniene.....	203
5. Materia, sufletul rău și sufletul bun.....	207
6. Numenius în pragul neplatonismului	209

SECȚIUNEA A PATRA: Corpus hermeticum și oracolele caldeene 213

I. Fenomenul hermetismului și diferențele lui aspecte	214
1. Hermes Trismegistos și literatura hermetică.....	215
2. Trăsăturile de bază ale hermetismului.....	218
3. Zeul, ierarhia divinului, geneza universului și a omului așa cum apar	
ele în « Corpus Hermeticum ».....	222
4. Intelectul, cunoașterea și mantuirea	226
5. Extaza și escatologia hermetismului	229
II. „Oracolele caldeene” și importanța lor.....	231
1. Geneza „Oracolelor caldeene”	231
2. Doctrinele filosofice din „Oracolele caldeene”	233
3. Înțelegiunea magică și teurgia „Oracolelor caldeene”	240

GIOVANNI REALE**ISTORIA FILOSOFIEI
ANTICE****1****ORFISMUL ȘI PRESOCRATICII***Marie Gauthier*

I. GENEZA, COMPONENTELE ȘI PROBLEMELE DE FOND PUSE DE FILOSOFIA LUI PHILON DIN ALEXANDRIA

I. Nașterea gândirii filoniene și rolul ei în istoria filosofiei antice

Philon constituie, fără nicio îndoială, un personaj pe care în limbajul de astăzi l-am putea defini ca fiind unul de „ruptură”.¹

¹ Philon s-a născut la Alexandria, probabil cândva între anii 15 și 10 i.C. Familia lui a fost una dintre cele mai bogate și mai influente familii evreiești ce s-au stabilit la Alexandria. Este și motivul pentru care a putut primi o educație la cel mai înalt nivel posibil potrivit normelor de atunci. Și-a înșisit la perfecție cultura greacă (mai ales categoriile spirituale ale elenismului), iar, pentru o vreme, și patrimoniul spiritual și cultural al poporului său, precum vom avea ocazia să vedem pe larg ceva mai încoło. Despre viața lui știm foarte puține lucruri. În principiu, și-a dedicat-o aproape în totalitate meditației, studiului și redactării de cărți. Aceasta nu înseamnă totuși că trebuie să se fi sustras de la îndeplinirea anumitor obligații de tip politic, în care, probabil, a văzut un soi de datorie față de poporul său. Episodul cel mai cunoscut îl constituie călătoria sa la Roma, în fruntea unei ambasade menite a duce acolo protestul comunității evreiești din Alexandria față de persecuțiile cărora le cădea victimă. La întoarcere, în anul 41 d.C., Philon a scris o relatare amplă a respectivei ambasade, din rândurile căreia reiese că la vremea aceea ajunsese la o deplină maturitate. Philon a scris foarte multe lucrări, aproape toate păstrate până în zilele noastre. Dintre acestea, se remarcă cele care constituie marea comentariu alegoric la carteza *Genezei*. Iată titlurile în limba latină ale acestor lucrări, cu care sunt desemnate de obicei atunci când sunt citate: *De opificio mundi; Legum allegoriae; De Cherubim; De sacrificiis Abelis et Caini; Quod deterius potiori insidiari soleat; De posteritate Caini; De gigantibus; Quod Deus sit immutabilis; De agricultura; De plantatione; De ebrietate; De sobrietate; De confusione linguarum; De migratione Abrahani; Quis rerum diuinarum heres sit; De congressu eruditiosis gratia; De fuga et inventione; De mutatione nominum; De somniis*. Un real interes prezintă și aşa-numitele scrieri de prezentare a legii mozaice: *De Abrahamo; De Iosepho; De Decalogo; De specialibus legisbus; De virtutibus; De praemiis et poenis; De vita Moysis*. Un grup aparte îl constituie lucrările de exegeză și cateheză biblică: *Quaestiones et solutiones in Genesim; Quaestiones et solutiones in Exodum*. Scrierile de filosofie pură sunt printre cele mai puțin interesante și aproape deloc originale: *Quod omnis probus liber sit; De providentia; De aeternitate mundi; De Alexandro; Hypothetica*. În schimb, legate de activitatea sa politică și de mediul ebraic în care trăea sunt: *In Flaccum; Legatio ad Cainum; De vita contemplativa*. Ediția critică de cea mai recentă dată a lucrărilor filoniene este aceea îngrijită de L. Cohn și P. Wendland, *Philonis Alexandrinii*.

S-a aflat pe spinarea a două epoci și două culturi diferite, iar aceasta nu l-a scutit de o întreagă serie de contradicții (pe care însă din nefericire mulți cercetători le-au exagerat pe nedrept), ce au izvorât tocmai din faptul că de foarte multe ori a exprimat idei noi folosindu-se de termeni vechi și din aceea că ideile noi pe care și-a dorit să le impună proveneau dintr-o tradiție și o mentalitate cu totul diferite (iar în anumite privințe chiar antitetice) față de cultura elenistică, de unde și-a împrumutat lexicul și instrumentele conceptuale. Însă, în ciuda tuturor acestor contradicții, „ruptura” despre care pomeneam este una evidentă aproape la fiecare pagină din considerabila lui operă. Philon a zguduit din temelii tocmai principiile fundamentale care timp de trei secole susținuseră gândirea marilor școli elenistice. De fapt, el a făcut o breșă în materialismul dominant, prin recuperarea dimensiunii incorporalului, pe care l-a susținut și apărăt cu tărie; vizuinii imanentiste el i-a opus o concepție transcendentistă, mult mai avansată decât orice altă vizină pe care ajunsese Grecia să o cunoască până atunci. În plus, a redimensionat într-o manieră dramatică increderea neclintită în „autarcie” a omului, a făcut dovada necesității trecerii peste rațiune și a stabilirii punctului de reper în Dumnezeu și în Revelația divină pentru a putea astfel să găsim o rezolvare

Opera quae supersunt, 6 vole, Berlin 1896-1915, completată cu niște prețioase *Index*-uri, de care s-a ocupat H. Leisegang, între anii 1926-1930. Cele mai importante traduceri sunt după cum urmează: în limba germană aceea a lui L. Cohn și I. Heinemann, Breslau 1909 sqq. (Berlin 1962-1964²), în limba engleză aceea a lui F. H. Colson și G. H. Whitaker apărută în colecția Loeb Classical Library, London-Cambridge 1929-1962, în limba franceză aceea făcută sub îndrumarea lui R. Arnaldez, J. Pouilloux și C. Mondésert, apărută la Éditions du Cerf, Paris 1961 sqq. În limba italiană au fost terminate de tradus cele 19 lucrări la comentariul alegoric al Bibliei, de a căror apariție ne-am îngrijit noi, în colaborare cu C. Kraus Reggiani, C. Mazzarelli, R. Radice, în 5 vole, sub îndrumarea cunoscutului Centro di Ricerche de Metafisica, din cadrul Universității Cattolica, din Milano, prin intermediul editorului Rusconi (1981-1988), ediția având ample introduceri și comentarii.

problemelor cu caracter ultimativ. Și, în fine, a determinat pătrunderea în viziunea asupra lumii și a vieții de tip clar imanentist și naturalist, aşa cum o avea elenismul atunci, a unui curent pătruns de o religiozitate puternică și de un misticism intens, destinat a preschimba nuanțele gândirii filosofice într-o manieră radicală.

Această însemnată reînnoire a avut loc la Alexandria și s-a datorat unui om care nu era grec, ci evreu educat după modelul culturii elenistice, dar îmbibat de credința poporului său și ferm convins că *Biblia* era de inspirație divină.

Toate aceste împrejurări sunt esențiale nu doar pentru înțelegerea propriu-zisă a lui Philon, ci și pentru aceea a întregii gândiri grecești, fapt despre care urmărează a vorbi.

Alexandria era orașul care mai mult decât orice alt oraș se afla direct expus influențelor venite dinspre Orient, atât din rațiuni de ordin geografic, cât și pentru că era mai disponibil să le primească din rațiuni de ordin spiritual, cultural și social, datorită diversității sale de extracție etnică și, ca atare, datorită alcăturii și mentalității stratului său demografic. La Alexandria au avut loc cele mai însemnante încercări de sinteză între spiritul raționalist tipic elenistic și instanțele orientale, care, în schimb, erau de o fină natură religioasă și mistică.² Însă, din cadrul diferitelor curente ale filosofiei grecești, două erau cu totul potrivite a garanta medierea aceasta între raționalismul elenistic și religiozitatea și misticismul oriental: pitagorismul și, în mod cu totul special, platonismul. Tocmai aceste două filosofii au inceput să reînvie, exact la Alexandria, căutând să iasă din acea magmă eclectică de factură stoicizantă (ce începuse a prinde

² În privința acestui argument rămân fundamentale observațiile lui E. Vacherot, *Histoire critique de l'école d'Alexandrie*, 3 vole, Paris 1846-1851 (retipărită într-o ediție anastatică la Amsterdam 1965), vol. I, pp. 100-125.

contur odată cu secolul II d.C.), precum vom vedea, cu puține decenii înainte de Philon.³

Totuși, mediul cu totul special nu avea cum să fi fost de ajuns pentru producerea acelui grandioase tentative de fuziune între teologia biblică și filosofia elenistică, dacă n-ar fi existat, așa cum am sugerat, un om de genul lui Philon, hrăniti la sânumul ambelor culturi, profund convins atât de excelența celei dintâi, cât și de caracterul de neînlocuit și imposibil de renunțat la ea al celei de-a doua, și, ca atare, evreu până în măduva oaselor dar și admirator înfocat al grecilor. Căci, la drept vorbind, niciun grec n-ar fi putut simți în vremea aceea nevoie de a încerca să pună în practică o mediere între cele două concepții despre realitate. Dar, mai presus de toate, niciunui grec nu i s-ar fi dat posibilitatea de a intra ca recrut într-o asemenea strădanie necesară dobândirii prin cunoaștere a categoriilor gândirii ebraice și, în mod special, a înțelegerii din interior a credinței ebraice, care-i stă la rădăcină, asta, evident, pe lângă dobândirea tuturor categoriilor gândirii grecești.

Tentativa de fuziune între teologia ebraică și filosofia greacă, pusă la cale de către Philon, cu toate nesiguranțele și numeroasele ei aporii, constituie un eveniment de o însemnatate exceptională nu doar în mediul istoriei spiritualității lumii grecești, ci și în cel al lumii ebraice, dar, la un nivel mai general, ea este cu totul și cu totul deosebită prin faptul că *inangurează acea alianță dintre credința biblică și rațiunea filosofică elenistică, destinată a cunoaște o soartă îndelungată odată cu răspândirea învățăturii creștine, și din care trebuiau apoi să-și tragă izvorul toate categoriile secolelor de după*.⁴ Cu alte cuvinte, așa cum pe bună dreptate s-a arătat, odată cu

GENEZA, COMPONELELE ȘI PROBLEMELE DE FOND PUSE DE FILOSOFIA LUI PHILON DIN ALEXANDRIA

Philon începe, într-un fel, istoria filosofiei creștine și, deci, a celei „europene”.

Dar și în mediul unde s-a dezvoltat ulterior acea istorie a filosofiei grecești care a respins învățatura creștina și a rămas legată de mentalitatea pagână (istorie de care ne ocupăm în mod special aici), Philon a jucat un rol important. O întreagă serie de concepte (ce depind de această redescoperire a imaterialului) repuse în circulație de către Philon, se regăsesc în Școala din Alexandria întemeiată de Ammonius, acolo unde s-a născut neoplatonismul și de unde provine Plotin. În plus, nu se poate contesta faptul că Numenius, despre care vom avea ocazia să vorbim ceva mai încolo⁵, l-a citit și prețuit pe Philon, însușindu-și de la el o serie de învățături de bază, precum o dovedesc numeroasele fragmente păstrate; iar Numenius a fost unul din filosofi care a avut o influență hotărâtoare asupra gândirii lui Plotin.

2. Componența elenistică

În care școală sau școli grecești și-a găsit Philon sursa de inspirație încât a ajuns să pună în practică această sinteză dintre teologia biblică și filosofie? Pe baza celor spuse deja anterior răspunsul este unul previzibil: pitagorismul și platonismul sunt sursele de inspirație continuă, dar în mod aparte platonismul constituie izvorul lui privilegiat. De fapt, însăși vechii Părinți ai Bisericii îl considerau pe Philon pitagorian, dar mai ales platonician.⁶ În schimb, unii cercetători moderni au scos în evidență influențele stoice⁷ exercitate asupra lui Philon. Fără indoială că acestea din urmă trebuie să fi fost însemnante, dar el

³ Cf. mai încolo, pp. 79-211.

⁴ Întreaga noastră expunere se va concentra pe dovedirea acestei teze, ea constituind punctul asupra căruia, de ceva timp încoaace, interpreții și-au concentrat atenția.

⁵ Cf. pp. 193-211.

⁶ Cf. Clement din Alexandria, *Stromata*, I, 15, 72, 4; II, 19, 100, 3.

⁷ A se vedea mai ales Pohlenz, *Stoa*, II, pp. 193-215 (ed. it.).

golește în mod sistematic toate conceptele stoice de încărcătura lor materialistă și imanentistă, reîntemeindu-le conținutul într-un sens spiritualist. Apoi, se regăsesc la Philon și urme clare de influențe din partea Școlii cinice, îndeosebi cu referire la doctrina plăcerii ca rău și, deci, ca izvor al păcatului. Același scepticism, deși respins în privința consecințelor lui ultime, este acceptat în anumite părți ale doctrinei sale iar concluziile să sunt exploatațe cu foarte mare istețime: ne referim mai ales, așa cum am arătat-o deja în volumul precedent, la faptul că Philon a preluat „tropii” lui Enesidem, însă doar ca să tragă concluzia că pentru a putea ieși din capcana lor, rațiunea trebuie să se agațe de credință, iar astfel întărită să caute a se apropia de Absolut.⁸ Mai nou au fost scoase la lumină și influențele venite din partea lucrărilor exoterice ale lui Aristotel, care, precum știm, erau cele mai apropiate de gândirea platoniciană. Și, în fine, au fost relevate o serie de tangențe cu *Tratatul despre cosmos*, scriere atribuită lui Aristotel și care, în orice caz, conține o mare parte din învățăturile exprimate în lucrările exoterice ale Stagiritului.⁹

Pentru a completa tabloul, trebuie spus că Philon a cunoscut aproape întreg arcul problematicii tratate de istoria filosofiei grecești de la presocratice (din rândul căror i-a admirat îndeosebi pe Empedocle și Parmenide, „oameni divini”) până la cei mai de seamă exponenți ai școlilor elenistice. Și chiar e nevoie să recunoaștem faptul că tuturor acestora le-a rămas într-un fel sau altul dator, chiar și celor cu care a purtat polemici, precum sofisti și epicureicii, însă totul s-a făcut în vederea formării cunoștințelor lui filosofice.¹⁰

⁸ A se vedea în acest sens vol. VI, p. 292 sqq.

⁹ Referitor la influențele Aristotelului exoteric asupra lui Philon a se vedea mai ales A. J. Festugière, *La Révélation d'Hermès Trismégiste*, Paris 1949, vol. II, p. 520 sqq.

¹⁰ Despre poziția lui Philon în raport cu filosofii greci, cf. H. A. Wolfson, *Philo, Foundation of Religious Philosophy in Judaism, Christianity, and Islam*, 2 vols., Harvard University Press,

Vom conchide, oare, că filosofia de care se folosește Philon pentru interpretarea *Bibliei* reprezintă un eclectism sau, mai degrabă, eclectismul dominant din timpurile lui, așa cum au susținut unii cercetători? Părerea noastră este că răspunsul la această întrebare e unul clar negativ. Dincolo de toate acele afirmații care ajunseseră deja să facă parte din patrimoniul al aproape tuturor școlilor, constituind o adevărată *koiné* filosofică, dar și dincolo de învățăturile luate de la fiecare școală în parte, la Philon predomină, de cele mai multe ori, precum am sugerat deja, spiritul platonismului. Numeroasele concepte stoice de care se folosește, după cum am văzut, sunt golite în mod sistematic de fundamentele lor materialiste și imanentiste, fiind inserate din nou în contextul unei metafizici de factură spirituală. Până și pitagorismul este utilizat doar într-o anumită măsură, el exploatându-i mai ales acele roade legate de interpretarea simbolică a numerelor, în scopul folosirii lor la exegезa alegorică a câtorva pasaje din Sfânta Scriptură: dar – fapt de la sine grăitor – el nu acceptă identificarea Ideilor cu numerele și păstrează aspectul eidetico-paradigmatic al doctrinei platoniciene despre Idei în toată însemnatatea sa. De la Aristotel acceptă doar acele doctrine care sunt ori pot fi puse în acord cu platonismul. Prin urmare, putem vorbi fără nicio urmă de îndoială despre un *platonism* al lui Philon.

Însă ce fel de tip de platonism ne repropune filosoful nostru? Este vorba despre o formă nouă de platonism, *reformat în câteva puncte esențiale*. Philon recuperează din plin înțelesul conceptualui de incorporal, iar în felul acesta se leagă de autenticul spirit al platonismului, mergând dincolo de neînțelegibilele ivite în sănul Academiei eclectice. Dar, el

reformează conceptul de *Divinitate*, aşezându-l deasupra Ideilor, respesă astfel reformează concepția despre Idei, făcând din ele rodul faptelor și al gândirii lui Dumnezeu. Prin aceasta transformă în sens creațional activitatea demiurgică a divinității, reformează conceptul de lege morală, făcând din ea o „poruncă” a lui Dumnezeu, preschimbă antropologia introducând o serie de noutăți revoluționare în felul cum concepe sufletul, toate acestea rupând nu doar schemele psihologiei platoniciene, ci și pe acelea ale întregii grecități.

Vom vedea că unele dintre aceste reforme se regăsesc și la alți platonicieni, ele constituind trăsăturile distinctive ale aşa-numitului medioplatonism, care, precum am spus-o, s-a născut tocmai la Alexandria cu puțin timp înainte de Philon și a atins punctul maxim de dezvoltare în cursul secolului II d.C.¹¹

Iar cu aceasta ne oprim să mai scoatem în evidență alte reforme, păstrându-ne pentru aprofundarea lor. Întâi de toate, însă, e necesar să vorbim puțin despre componenta propriu-zisă ebraică a gândirii filoniene.

3. Componența ebraică

Textele care constituie punctul de plecare, dar și de sosire al lui Philon nu sunt cele ale filosofilor, ci Sfintele Scripturi, motiv pentru care acolo trebuie căutat adeveratul nucleu inspirator și principiul unificator al gândirii sale.¹²

¹¹ Cf. supra, p. 13 și nota 5.

¹² Foarte multe neînțelgeri cu privire la Philon au apărut adesea ca urmare a faptului că numeroși cercetători nu au luat în considerare acest element fundamental și precumpărător în vederea unei corecte interpretări a filosofului nostru. Analizarea scrierilor lui Philon prin apelarea la criterii „pur filosofice”, adică pur raționaliste, și dezvăluirea în ele a numai ceea ce intră în cadrele și dimensiunica gândirii elenistice anterioare ori contemporane lui Philon înseamnă destrămarea unui mare mozaic și reducerea lui doar la bucațile constitutive, distrugând în felul acesta tocmai planul general

Textul *Bibliei* la care se raportează Philon nu este originalul acela din limba ebraică, ci așa-numita lui traducere în limba greacă a Septuagintei, începută la Alexandria sub domnia regelui Ptolemeu Filadelful (285-246 î.C.), menită a răspunde nevoilor comunității ebraice care prinsese contur la Alexandria și pentru care limba greacă devenise deja limbă principală de vorbire. Sunt chiar cercetători care susțin că Philon n-ar fi cunoscut deloc limba ebraică, sau cel puțin nu la perfecție.¹³

Traducerea Septuagintei ușura, desigur, foarte mult sarcina lui Philon în măsura în care aceasta constituia deja o primă intermediere între ebraism și elenism: termenii și expresiile cu care au fost traduși corespondenții lor ebraici presupuneau, inevitabil, o anumită încărcătură culturală caracteristică matricei grecești de unde provineau. De fapt, orice traducere, mai ales dacă e făcută cu multă seriozitate, reprezintă, într-un fel, o interpretare, adică o mediere. Dar Philon era convins că aşa cum originalul ebraic al *Bibliei* fusese inspirat de Dumnezeu, tot astfel era și traducerea lui în limba greacă, motiv pentru care și aceasta din urmă avea aceeași valoare. Dumnezeu, o spune Philon cu propriile lui cuvinte, i-a „inspirat” pe traducători în alegerea cuvintelor grecești prin care aceștia le-au transpus pe cele originare, astfel încât, la drept vorbind, ei nu au fost niște simpli tălmaci, cât niște „hierofanți și profeti”.¹⁴

Philon a cunoscut și a meditat *Biblia* aproape în întregime, dat fiind faptul că citează pasaje din cel puțin optspreeze cărți care o alcătuiesc, dar a privilegiat mai ales pasajele din *Pentateuh*, sau „Legea” (*Torah* în ebraică, *Nomos* în greacă), l-a socotit pe

în baza căruia respectivele bucăți au fost puse una lângă alta pentru alcătuirea propriu-zisă a mozaicului.

¹³ Niciunul din elementele adoptate până acum de către cercetători, care ar trebui să ne dovească faptul că Philon cunoștea limba ebraică, nu este nici neîndoioinic, nici decisiv.

¹⁴ Cf. Mas., II, 12-40.

Moise a fi fost autorul ei, cel mai mare dintre profeti, și a fost de parere că rostirea mozaică, în măsura în care era inspirată de către Dumnezeu, a fost cea mai înaltă rostire ce ieșise din gura vreunui om. Drept urmare, în opinia lui, cuvântul lui Moise a constituit cuvântul la care trebuiau să se raporteze și să i se subordoneze cuvântul tuturor filosofilor. În rest, a considerat că unele dintre doctrinele fundamentale ale filosofilor greci au avut antecedente exacte tocmai la Moise.¹⁵ De aceea, sintagma „filosofie mozaică”, cu toate precizările de rigoare, este cea care pare a caracteriza cel mai bine speculația filoniană.¹⁶ Realitatea este că lucrările lui Philon, cu excepția câtorva hărăzite de cele mai multe ori unor scopuri lăturalnice, sunt alcătuite din exegize și, în mod special, din comentarii alegorice la *Pentateuh* (celealte pasaje din alte cărți ale *Bibliei* la care se raportează el sunt folosite, întotdeauna, în contextul interpretării *Pentateuhului*), care, în opinia lui, conține ca atare întreg adevărul cu privire la Dumnezeu, univers, om și destinul acestuia.

4. Aplecarea lui Philon spre alegorie și precedentele ei grecești și ebraice

Am vorbit despre exegeză în general, și nu despre „comentariile alegorice” pe care Philon le dedică *Pentateuhului*, motiv pentru care este oportun să precizăm pe dată faptul că acestea din urmă nu doar că sunt mai numeroase cantitativ și calitativ decât exegazele lui, ci și că *aplecarea lui Philon spre alegorie*

¹⁵ Uneori, Philon susține că anumite teorii ale filosofilor greci sunt într-un raport de strânsă dependență cu înțelepciunea mozaică (cf., de exemplu, *Quaest. in Gen.*, III, 5; IV, 152; *Spec.*, IV, 61); desocor, însă, el scoate în evidență pur și simplu corespondența dintre idei filosofice grecești și idei biblice, subliniind anterioritatea acestora din urmă. În privința aceasta, a se vedea Wolfson, *Philo*, I, pp. 138-143.

¹⁶ Am putea, de asemenea, să vorbim fie despre un platonism mozaicant fie despre un mozaicism platonizant; dar o asemenea expresie ar lăsa pe din afară celealte componente ale filosofiei grecești, care și ele, la rândul lor, sunt la fel de valabile.

GENEZA, COMPONENTELE ȘI PROBLEMELE DE FOND PUSE DE FILOSOFIA LUI PHILON DIN ALEXANDRIA

constituie o adevărată trăsătură spirituală a autorului nostru. Metoda filoniană de filosofare coincide cu aplecarea lui spre alegorie, aceasta constând, îndeosebi, în retrasarea și explicarea înțelesului ascuns sub chipurile, întâmplările și evenimentele relatate în *Pentateuh*.¹⁷

Care este, aşadar, geneza, natura și însemnatatea acestei aplecări a lui Philon spre alegorie?

Întâi de toate, trebuie arătat că metoda interpretării alegorice, în epoca lui Philon, se răspândise atât în mediul păgân, cât și în unele medii iudaice.

În mediul culturii elenistice, gramaticii alexandrini îl interpretau pe Homer și pe Hesiod în cheie alegorică, iar deja în cadrul vechiului stoicism mitologia păgână era interpretată ca simbol al adevărurilor fizico-teologice. Dar, de menționat aici că pentru stoici interpretarea alegorică era doar o metodă complementară, adică accesorie, iar nu una esențială pentru decursul lor filosofic propriu-zis.¹⁸

Cel mai probabil cercetătorii au dreptate atunci când, demonstrând ideea că adevărul se ascunde sub simboluri iar tot ce trebuie făcut este să scoatem în prim plan acest fapt descoperindu-l acolo unde este ascuns, adică în simbol, au arătat

¹⁷ Întreg firul roșu al acestei interpretări alegorice a fost foarte bine rezumat de către Bréhier, după cum urmează: „Cartea *Genezei* în ansamblul ei, până la apariția lui Moise, reprezintă preschimbarea sufletului, care mai înainte fusese tratat cu indiferență din punct de vedere moral, iar apoi se abandonase în mâinile viciului, însă după aceea, dat fiind faptul că viciul poate fi vindecat, se întoarce încet pe drumul virtuții. În cadrul acestei istorii, fiecare etapă este reprezentată de către un personaj. Adam (sufletul neutru) e ispiti de simțuri (Eva), aceasta la rându-i fiind ispitată de plăceri (șarpele); drept urmare, sufletul dă naștere în sine orgoliosului (Cain) cu toate retele ce decurg mai apoi de aici; binele (Abel) e lăsat pe din afară, iar în felul acesta sufletul moare pentru viața morală. Dar, dat fiind faptul că răul poate fi vindecat, semințele de bine aflate în el se pot dezvolta prin mijlocirea speranței (Enos) și căinței (Enoh), ajungând până la dreptate (Noe), iar apoi, în ciuda căderii (potopul, Sodoma), până la înșănătoșirea definitivă” (*Les idées philosophiques et religieuses de Philon d'Alexandrie*, Paris 1908 [1950³], p. 43).

¹⁸ Cf. vol. V, pp. 389-390.